

OBSAH

Úvodem

I. O LIDOVÉM JAZYCE

O nářečí ze všech stran

Přehled našich nářečí 22

HRST ZAJÍMAVÝCH NÁŘEČNÍCH JEVŮ

Móře piva 26

Perkýnka a mlnáři 27

Fousy a gule 29

Tož na schledanou! 31

Poldove honili zloději 32

Nádraží ve Vranom, směr do Jílovehu 35

Choději — chodijó — chodá 36

Slepice, jalovice — slípka, jalůvka 39

Dvěrce, fajčisko a cosinenko 40

Novákovi — Nováků — Nováci — Novákovic 42

Sousedovo zahrada 43

Tuten — henten 45

Íčko už dávnyj čas 46

Tu, tady, tama 48

I ba arci že jo! 49

SVĚT NAŠICH NÁŘEČÍ

Návštěvou v Postřekově 52

Filipika proti znevažování nářečí 54

Žehlička za cihličku 56

Prauda a behno v starých knihách 58

Kratochvilná přehlídka škádlení pro nářečí I, II 60

Zatměl, votměl a jiné moravismy 63

Koštujte, jestli to šmakuje 65

Furt, kór, kách, gród 66

Jak se mluví v pohraničí 68

Žáby a vlčáci ze Štok 69

Starobylá čeština okolo Střelína u Vratislavi 71

Ostrůvky češtiny na Dunaji 73

Jaké je to nářečí? 74

Našinci za Velkou louží 76

LIDOVÁ ŘEČ VE FOLKLÓRU A PÍSEMNICTVÍ	
Magie slova v lidovém jazyce	80
Enyky benyky a třesky plesky	83
Říkejte si s námi	84
Obrácený svět	86
Nářečí na mapě klasické české literatury	88
Míra dialektismů v literárních textech	90
Nářečí jako zdroj groteskní komiky	92

CESTY DIALEKTOLOGIE

O české dialektologii	95
Co to je jazykový zeměpis	97
Chystá se Český jazykový atlas	98
S dotazníkem za nářečím	100
Jazykové atlasy a nářeční monografie	102
S magnetofonem do terénu	103
Dvakrát k Slovanskému jazykovému atlasu	104

V přírodě

LESY, VODY A STRÁNĚ

Do lesa, do háje, do hory	108
Zelené háje — černé lesy	109
Lužní les	111
Křovi a houštiny	112
Prameny a studánky	114
Řeka plavců a vodáků	115
Oblý a ohlazený	117
Hrb, hrobka, bradlo, kyčera	119
Gigula — Lysá	120
Cesty a cestičky	122
Pouť po tratích a drahách	123

STROMY, LESNÍ PLODY, KVÍTÍ

Co prozrazují jména rostlin	125
Roste jako dřevo v lese	126
Borovice neboli sosna	128
Pan verpán	130
Červená a černá — jahoda	131
Malení a ostružiní	133
Houbařské vycházky	135
Houby po valašsku	136

Houby u mistra Klareta	138
Znáte chříč?	139
Mezinárodní květomluva	141
Květy jara	142
Vlci s ježky aneb bída s nouzí	144
Čertova kvítka	146

Z PTAČÍ A ŽOUŽELÍ ŘÍŠE

Ptáčku, jak zpíváš?	148
Zakukala žežulička?	149
Záhadné názvy podivného tvora	151
Takoví motýli už nelétají	153
Čmeláci, vosáci, sršňáci	154
Zatrápená hovada!	156
Sto sedmdesát jmen pro slunéčko sedmítečné	158
Hádky okolo májovců	159
O proměnách ponrav	161
Žízali žoužel	163
O roztodivných braboucích	165
Kobylky a koníci	166
Znáte ruměnici pospolnou?	169
Škvorci — štipky — ušáci	171

ČASY A ČAS

Slunce a měsíc — světlo a tma	173
To je dnes pozorno!	174
Deštivé počasí	176
Petr má sólo	178
Z futeře fukýř	179
O dvanácti měsíčkách	180
Ještě jednou slovanské měsíce	182
Kalendář podle sklízně ovoce	183

Lidé a domov

OKOLO ČLOVĚKA

Mužští a ženské — chlapi a roby	186
Přátelství a přízeň v rodině	188
Člověčina	190
Valihorové a hrkotnice	192
Zhniláci a mříhladi	194
Míry na nešiky	195

S čím vším lze srovnat člověka	197
Hezká jak obrázek — do práce jako drak	198
O prohnanych šibalech	200
Piškuntálek v televizi	202

U DOMÁCIHO KRBU

Na hůře — na domě — na stropě	204
Sednice, seknice a jizba navíc	205
Zatopíme si!	207
V selské jizbě	209
Hrnce na kvítí	210
Bačkory kontra papuče	212
Máme spisovný výraz pro kastrol?	213
Jak to dopadlo s kastrolem	215
Sběračky a kvedlačky	216

JÍDLO A HODOVÁNÍ

Jídlo si žádá i případný název	219
Prostá strava kdysi a dnes	220
Jihočeská jídla v pražských restauracích	221
Posvícenské pečivo	223
Hospodáři štedrovku	224
Štedrovečerní jídelníček	225
Výslužka ze zabijačky	226
Proměny mléka	228
Je to s tebou kucmoch	229
Cvíbak nebo piškot?	231

Práce a zábava

NA POLI, NA SADĚ, V HOSPODÁŘSTVÍ

Role proti poli, pole proti roli	233
Lada, nivy, lány, hony, líchy	235
Sády	236
O pluhu a plužnatech	238
Kosá kosa	239
Sekat — síci, kosit, žít	241
Hudci a pudli na strništi	242
Do pšenice, nebo do žita?	244
Bramborové nadělení	245
Kde mají jablka pípy?	247
Švestky a kadrátka za slívy a trnky	249
Okolo stodoly	250

Do peren	252
Jak cepy hovořily	253
Na říčici vodu neměři	255
Jak se volá na drůbeží drobotinu	256
Votávčata a podnésky	258
Když dobytek stůně	259
Co je to vozhrivka	262

DESATERO ŘEMESEL

Od láterníků k pařezákům	264
Sekery a sekerky	265
Stavby na řece	267
Čap a požerák	269
Dobýváme české granáty	271
Jakou krajku vybrat?	273
Prastaré potřeby psací	275
Šestáky a jiné mince	276
Dá se měřit po staru?	278
Doktorování bez doktora	280
O choleře, moru, úbytích a úroku	282
Když vojáci rukují	283

HRY, ZÁBAVY A SVÁTKY

Chrastí to, hrká to, štěrchá to...	285
Hrajeme si na honěnou	286
Schovávaná s pikolou	287
Latina v dětských hrách	289
Internacionál — míč	291
Hrajete u vás špačka?	292
Umíte házet žabky?	294
Na klouzačce	296
Přidte pobejt!	297
Ve Strážnici tancují	299
Ještě jednou do skoku!	301
O posvícení všechno to voní — aneb Či só hode?	302
Hoj, ty Štědrý večere!	304
Kalendáře a koledování o dobré léto	305
Masopust — karneval	307
Mumraje a merendy	309
Masky a maškarádi	311
Ostatky a končiny	313

II. JAZYKOVÉ VÝKLADY RČENÍ

Od vrubovky k turbínám	317
Vruby a vroubky — sekyry a rabuše	319
Svatý v rampuchu	321
Do klamona — do klamora — do klamola	322
Co jsou to holičky?	323
Má pro strach uděláno	326
Proč bereme rozum do hrsti	328
Na stará kolena	330
Symboly smrti	331
Kout pikle? Chyba lávky!	333
Nechat na pospas, vzít na paškál	334
Mít filipa, jít k duhu	336
Kvíčaly, kohouti, štíři a osli ve rčenicích	337
Projeli to — dříve a nyní	339
Cestou z Prahy do Kroměříže	340
Strýček Příhoda a stará Blažková	342
Kec u Jankova jako Benedek u Hradce	343
Kuchařka se poradila s Vaňkem	345
V Jiříkově vidění	347
Řemeslník sedne mistrem, město lehlo popelem	348
Co zůstalo z přesýpacích hodin	349
Není metr jako metr	351
Kdy se nakládají okurky?	353
Sousedské výpůjčky	355
Kdy vlastně chodí Mohamed k hoře	358
Znal Valdštejn opravdu své vojáky?	360
Protimlavy v pověrách	361
Mít kliku k pověrám nepatří!	363
Anglická lana na evropském kontinentě	364
Veřejná ostuda s máslem	366
Hloupý medvěd a naivní uhlíř	367
Může jet lokomotiva na plný plyn?	369
Finišem do cíle	370

III. VLASTNÍ JMÉNA

O jménech a příjmeních

Jak vznikala česká příjmení	375
Naše jména rodná	377
Gratulujeme Josefům a Pepičkám	379

O jménech našich žen	381
Aničkám k poctě a pro potěšení	384
Základní typy příjmení	386
Jména mužů podle žen	388
Příjmení větná	389
Česká příjmení cizího původu	392
Některé skupiny málo průhledných příjmení	393
Příjmení z hlediska krajového	397
Neruda, Nekola a podobní	400
Jak přišel pan Hroch ke svému jménu	401

O jménech na mapě

Nauka o vlastních jménech zeměpisných	403
Co jmen lze najít v jedné obci	405
Hamry a Hutě	407
Flusárny, Salajky, Pazderny ap.	408
Vinice a Vinohrady	410
Obcizny a Maniny ve městech	411
Záhata a Arenda	412
Pomístní jména v pohraničí	414
Kdo tvoří názvy osad	416
Anekdoty a etymologie	418
Zaniklá slova v místních jménech	420
Podivuhodné obměny místních jmen	422
Rozluštěné i nerozluštěné záhady	423
Životní dílo A. Profouse	425
„Osídlení Čech ve světle místních jmen“	427
Jak postupovalo osidlování Čech	429
Osady u vod	432
Kytice jmen z rákosové třtiny	434
Starobylá Kouřim	435
Od Nelahozevsi k Bělovsi	437
Místní jména z názvů národů a kmenů	438
Sousedské líbeznosti	440
Názvy osad podle zaměstnání obyvatel	443
Újezdy a Lhoty	445
Jak se zakládaly osady v lesích	446
Hornická jména v Krušných horách	447
Názvy hradů a zámků	450
O poezii mapy	453
Základní typy místních jmen VŠ	455
Obyvatelská jména českých míst (typ „Litoměřice“)	456

Přivlastňovací jména českých míst (typ „Děčín“)	458
Věcná jména českých míst (typ „Česká Lípa“)	462
Cizí jména českých míst (typ „Liberec“)	468
Osadní jména na území Prahy	472
Jména pražských ulic	478
Česká jména západoevropských měst	484

Příloha: mapka nářečí českého jazyka